

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com. ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 1, 2020 | 30.01.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.1.70](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.70)

УДК 379.85

*Л. О. Івченко,
к. ф.-м. н., доцент,
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-4937-1112
К. М. Романова,
магістрант кафедри туристичного та готельного бізнесу,
Національний університет харчових технологій, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-3801-227X*

ДИНАМІКА І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ ЗОНІ

*L. Ivchenko
PhD in Physico-Mathematical Sciences, Associate Professor,
National University of Food Technology, Kyiv, Ukraine
K. Romanova
Master 6th year of the Department of Tourism and Hotel Business,
National University of Food Technology, Kyiv, Ukraine*

THE DYNAMICS AND PERSPECTIVES OF TOURISM DEVELOPMENT IN CHERNOBYL ZONE

Досліджено історію розвитку чорнобильського туризму як інноваційної туристичної дестинації. Проаналізовано динаміку туристичних потоків в Чорнобильську зону протягом 2015-2019 рр. На основі динамічного ряду кількості відвідувачів зони відчуження методом побудови простої лінійної регресії оцінено середній абсолютний щорічний приріст цього показника і середні темпи його зростання. Визначено основні поштовхи, що сприяють підвищенню туристичного інтересу до цієї незвичайної туристичної дестинації. На підставі аналізу структури туристичного потоку констатується суттєве перевищення кількості іноземних відвідувачів зони над вітчизняними (79% і 21% відповідно). Прогнозується значення показника кількості відвідувачів чорнобильської зони і обсягів надання туристичних послуг в грошовому еквіваленті на 2020 рік. Обговорюються можливі шляхи регулювання, контролю і удосконалення обслуговування туристичних потоків в зоні відчуження. Відповідно до указу, виданого президентом України, удосконалення обслуговування туристичних потоків передбачає розробку нових туристичних маршрутів, включаючи водні шляхи, будівництво нових пунктів пропуску та відновлення і модернізацію існуючих.

The history of Chernobyl tourism development as an innovative tourist destination was investigated. The dynamics of tourist flows into the Chernobyl zone during 2015-2019 was

analyzed. The average absolute annual growth of this index and the average growth rate were estimated by the method of constructing a simple linear regression, on the basis of the dynamic range of visitor's number of the alienation zone. The main impulses that contribute to the increase of tourist interest to this unusual tourist destination were identified. A significant excess of the number of foreign visitors over the domestic (79% and 21% respectively) was ascertained, based on the analysis of the structure of the tourist flow. The index of visitors number to the Chernobyl zone and the volume of provided tourist services were projected in monetary terms for 2020 by maintaining the trend of the last 4 years. Currently, travelers are allowed to visit Chornobyl with a guide on the basis of the Law of Ukraine "On the legal regime of the territory subjected to radioactive contamination as a result of the Chornobyl disaster" and after obtaining the permission of the Head of the State Agency of Ukraine for Management of the Alienation Zone. The boundaries of the zone are changed in accordance with the data of annual dosimetric passports, and the visit to these territories requires obligatory dosimetric control of people and vehicles.

The mentioned law does not contain specific articles regulating the visit to the area for tourist purposes, but proposals containing elements of tourist travel (for example, water and air excursions, or visiting locations of the shooting of the TV series "Chernobyl") gradually appear from tourist operators, and the site of the greatest environmental disaster is being transformed into a territory of positive use. Possible ways of regulating, controlling and improving the maintenance of tourist flows in the alienation zone are discussed. According to the decree issued by the president of Ukraine, the makeover will involve developing new tourist routes including waterways, building new checkpoints and restoring and upgrading existing ones.

Ключові слова: темний туризм; динамічний ряд; регресійний аналіз; прогнозування; Чорнобильська зона

Keywords: dark tourism; dynamic range; regression analysis; prognosis; Chernobyl zone.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток чорнобильського туризму – явище, яке реально існує поряд з головними напрямками людської діяльності на території зони відчуження. Досить довгий час такі подорожі були неконтрольованими, але поточна ситуація потребує невідкладних заходів не тільки з надання і контролю безпечних умов відвідування, але й розвитку інфраструктури, відновлювання маршрутів та будівель, цільового використання надходжень від туризму, диверсифікації послуг, тощо. Тому дослідження динаміки туристичних потоків, їх прогнозування і проведення оцінки обсягів туристичних і супутніх їм послуг є надзвичайно актуальною задачею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняттю «темний туризм» приділялась увага як іноземних вчених і публіцистів, так і вітчизняних. Вперше термін «темний туризм» у 1996 р. використали М. Фуолі та Д. Леннон [1]. Під ним вони розуміли мандрівки по місцях трагічних подій. Ф. Стоун розглядає «темний» туризм як подорож у місця, які пов'язані зі смертю та сумом [2]. Дослідженню темного туризму і визначенню концепції цього виду туризму в Чорнобильській зоні присвячено роботу Анни Романової [3]. Великий внесок в дослідження перспектив чорнобильського туризму зроблено письменником, екологом і учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Сергієм Мирним [4]. Останніми роками наукові дослідження у зоні відчуження здійснюються переважно працівниками установ, підпорядкованих Державному агентству України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), та організацій, що залучалися адміністрацією Чорнобильської АЕС [5]. Більшість напрямків наукових досліджень, які можуть бути корисними для фахівців, що цікавляться чорнобильським туризмом, знайшли своє відображення у збірнику, присвяченому 30-річчю аварії [6].

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження перспектив розвитку Чорнобильської зони відчуження як осередку туризму техногенних катастроф в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чорнобильська зона є одним з найпопулярніших місць в Україні, які відвідують іноземні туристи. Починаючи з 90-х років і потім досить довгий період Чорнобильську зону можна було відвідати тільки нелегально. Спочатку це були невеликі групи мандрівників і дослідників. Друга хвиля нелегалів, охочих проникнути в небезпечний район, виникла

після виходу в 2007-2009рр. комп'ютерної гри «S.T.A.L.K.E.R» української компанії GSC Game World. Третя хвиля нелегальних подорожей до зони виникла після появи роликів про відвідування на каналі YouTube.

Першим державним органом, який став організовувати офіційні поїздки в Чорнобильську зону відчуження стало агенство «Чорнобильінтерінформ», створене в 1995 році. Туристичні підприємства, які в той час організовували екскурсії в зону, співпрацювали з цим агенством. У 2002-му вийшла доповідь ООН, згідно з якою у більшості місць зони відчуження відтепер можна було залишатися без особливої шкоди для організму. З тих пір число туристів, що відвідали Чорнобиль, щорічно зростала. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 564 було створено Державне агенство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ), однією з функцій якого є надання дозволів на відвідування зони.

На даний час найбільшим спеціалізованим підприємством з організації екскурсій в Чорнобиль є туроператор «Чорнобиль Тур». Кількість бажаючих відвідати Чорнобиль та прилеглі до нього райони стрімко зростає, особливо за останні роки. У зоні відчуження функціонують 21 маршрут, з яких:

№ 1 КПП Дитяки - с. Черевач - м. Чорнобиль;

№ 3 м. Чорнобиль (пам'ятник «Тим, хто врятував світ», , меморіальний комплекс «Зірка Полин», Свято-Іллінська церква);

№ 4 м. Чорнобиль - с. Паришів;

№ 6 м. Чорнобиль – ЧАЕС;

№ 7 м. Чорнобиль - м. Прип'ять;

№ 14 р. Уж - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний);

№ 16 р. Дніпро - р. Прип'ять до м. Чорнобиль (водний);

№ 20 КПП Зелений мис - с. Опачичі (с. Оташів) – м. Чорнобиль (повітряний);

№ 21 м. Чорнобиль - р. Уж – с. Рагівка (повітряний) та інші.

Відкриття активного туризму в Чорнобильській зоні (водний і повітряний) цікаве тим, що місце найбільшої екологічної катастрофи трансформується в територію позитивного використання.

Нещодавно заявлено про відкриття нового туристичного маршруту "Локаціями зйомок міні-серіалу «Чорнобиль» в Києві". Фільм «Чорнобиль» (англ. Chernobyl) - телевізійний міні-серіал в жанрі історичної драми, створений американським телеканалом НВО, отримав десять премій «Еммі». Серіал «Чорнобиль» суттєво вплинув на туризм в м. Прип'яті, а саме, потік іноземних туристів в місто збільшився в п'ять разів. Створення туристичних маршрутів по місцях зйомок фільмів чи телесеріалів практикується в усьому світі. У Новій Зеландії прокладені туристичні маршрути по місцях зйомок «Володаря кілець», зростання інтересу туристів до Північної Ірландії, Ісландії та Мальти тревел-експерти пов'язують з тим, що саме там знімався серіал «Ігри престолів», в лондонському передмісті Уотфорд на місці павільйонів, в яких Warner Brothers знімали фільм, відкрився музей Гаррі Поттера.

Згідно з інформацією Державного підприємства "Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження» (ЦОТЗ) з початку 2019 року Чорнобильську зону відвідали понад 107 тисяч туристів [8]. Це майже на 40 тисяч більше, ніж за аналогічний період минулого року, що є абсолютним туристичним рекордом зони.

Рис. 1. Динаміка кількості відвідувачів зони відчуження
Джерело: побудовано за даними джерела [5] станом на 1.11.2019р.

Рівняння простої регресії, що розміщено на Рис.1, дозволяє оцінити середнє щорічне зростання кількості відвідувачів зони відчуження з великим ступенем достовірності (значення коефіцієнту детермінації дорівнює $R^2 = 0.97$). Отже, за даними динаміки 2015-2019рр. середнє щорічне зростання кількості відвідувачів зони відчуження становить 23387 осіб, що відповідає середньому гармонічному показнику темпу росту 1,91. Слід відзначити, що таке велике значення середнього приросту і росту отримано за рахунок різкого зростання показника в 2016 р. Наступні 4 роки темпи зростання уповільнились і за оцінками останніх 4 років середній темп росту становить 1,44 (44% щорічного середнього приросту). Якщо припустити збереження темпів останніх чотирьох років у 2020 році слід очікувати близько 130 тис. відвідувачів зони відчуження.

За даними ЦОТІЗ, загальна кількість країн, звідки приїжджають до Чорнобиля – 130. Серед них Сінгапур, Чилі, Мексика, Японія та інші [7]. За даними Державного агентства з управління зоною відчуження [5], майже 80% туристів приїхали з інших країн. Структуру відвідувачів зони відображено на Рис. 2.

Рис. 2. Розподіл відвідувачів зони відчуження за країнами

Серед іноземних держав найбільше відвідувачів прибуло з Великої Британії (15 738 туристів), Польщі (9 378), Німеччини (7 826), США (5 580) та Чехії (4 063). Українців серед відвідувачів зони цього року також було чимало – 22 468 осіб. Користуючись даними Табл.1, отримаємо оцінку доходу від туризму в Чорнобильській зоні.

Таблиця 1.

Ціни на тури в зону відчуження туристичного оператора «Чорнобиль тур», з особи, USD

Одноденна екскурсія			
для громадян України (зі знижкою):			49
для громадян інших країн			99
екскурсія англійською мовою			99
Дводенна екскурсія			
для громадян України (зі знижкою):			129
для громадян інших країн			249
екскурсія англійською мовою			249
Повітряні тури, літак			
	Без опцій	+трансфер	+трансфер+гід
3 особи, група	236	258	-
2 особи, група	354	388	416
1 особа	708	775	831
Повітряні тури, гвинтокрил			
3 особи, група	676	687	-
2 особи, група	998	1031	1059
1 особа	1998	2062	2117
Екскурсія "Локаціями зйомок міні-серіалу" Чорнобиль "в Києві"			
для громадян України			140

для громадян інших країн	185
Одноденний груповий водний тур (каячний)	
для громадян України	180
для громадян інших країн	200
Дводенний груповий водний тур (каячний)	
для громадян України	270
для громадян інших країн	330

Оцінка обсягу послуг, що надаються туристичним оператором «Чорнобиль тур», тільки із врахуванням вартості відвідування (49\$ або 99\$), вартості користування дозиметром (10\$) і співвідношення між вітчизняними і іноземними відвідувачами (20% і 80%) становить:

$$\text{Обсяг послуг}_{2019\text{ р.}} = 49 * 21400 + 99 * 85600 + 10 * 107000 * 0,9 \cong 10,49 \text{ млн. дол. США}$$

При додаванні послуги користування дозиметром використано коефіцієнт 0,9 (припускаємо, що кожний десятий відвідувач відмовиться від цієї послуги). Аналогічні оцінки, проведені для прогнозованої кількості відвідувачів в 2020 році (124934 осіб):

$$\text{Обсяг послуг}_{2020\text{ р.}} = 49 * 24987 + 99 * 99947 + 10 * 124934 * 0,9 \cong 12,24 \text{ млн. дол. США}$$

Дані про кількість відвідувачів водних або повітряних турів, нажаль, не було знайдено, а тур за серіалом «Чорнобиль» було відкрито тільки в минулому році. Додатково пропонуються послуги харчування і сувеніри.

Пропозиції з організації відвідування зони відчуження розміщені також від інтернет-сервісу відпочинку та розваг go2chernobyl, «CHERNOBYL ADVENTURE» та клубу «KABA» (м. Дніпро), а також створений проєкт «Chernobyl Zone — Radioactive Team».

Покращення туристичної привабливості зони відчуження – невідкладне завдання як державних органів, так і підприємств, що безпосередньо працюють в цьому регіоні. Протягом 2018-2019рр. було зроблено наступні кроки підвищення якості надання послуг з відвідування чорнобильської зони:

Керівництво ДАЗВ взяло участь у презентації результатів кампанії з оцифрування туристичних пам'яток Київщини, що відбулася у Міжнародному аеропорту Бориспіль. Одним із представлених на веб-сайті з промоції туристичного потенціалу Київщини маршрутів була екскурсія під НБК (новий безпечний конфайнмент) – об'єкт «Укриття» у вигляді арки.

У липні 2019 року в Офісі президента створено робочу групу щодо покращення туристичної привабливості зони відчуження [9]. Результатом роботи групи став указ Президента № 512/2019 "Про деякі питання розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" від 10 липня 2019 року [10]. Зараз цей указ впроваджується.

В робочій групі розроблено положення, які усувають штучно створену монополію діяльності певних туристичних операторів. Зазначається, що зона повинна, перш за все, реалізовувати соціальну функцію для депресивних районів, наповнювати бюджети депресивних прилеглих районів, тому модель розподілу доходів від туризму слід змінити.

У зв'язку із зростанням туристичного потоку за згаданим указом передбачається вжити невідкладних заходів щодо облаштування визначених в установленому порядку маршрутів необхідною інфраструктурою.

Висновки. Проведені дослідження на основі динамічного ряду кількості відвідувачів Чорнобильської зони дозволили оцінити середнє щорічне абсолютне зростання цього показника на рівні 23387 осіб на рік. За проведеними оцінками протягом останніх 4 років (2016-2019рр) середній темп росту становить 1,44 (44% щорічного середнього приросту).

За даними Державного агентства з управління зоною відчуження 2019 року уточнено структуру туристичних потоків, а саме минулого року 21% відвідувачів склали громадяни України і, відповідно, 79% – іноземці. Найбільша кількість іноземних туристів (15%) прибула з Великої Британії.

Простий регресійний аналіз і дослідження щодо вартості відвідування Чорнобильської зони дозволили оцінити і спрогнозувати очікуваний обсяг туристичних послуг в грошовому еквіваленті.

Чорнобильський туризм сьогодні є незаперечним фактом, який необхідно перетворити на позитивний чинник сприяння зацікавленості світу Україною. Удосконалення туристичного потенціалу Чорнобиля є одним із головних пріоритетів у розвитку зони відчуження і відповідні кроки з боку кожної з зацікавлених сторін повинні бути максимально дієвими.

Література.

1. Foley M., Lennon J.J. JFK and dark tourism: A fascination with assassination. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis. 1996. № 2 (4). P. 198–211.
2. Stone P. A Dark tourism spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *TOURISM: An Interdisciplinary International Journal*. 2006. Vol. 54. № 2. P. 145–160.
3. Romanova A. A. Tours to the Chernobyl zone as a phenomenon of dark tourism development. *J. Belarus. State Univ. Econ*. 2018. No. 1. P. 162–168
4. Мирный С. В. Чернобыльский туризм как элемент системы возрождения и устойчивого развития пострадавших территорий: от Зоны – к месту Всемирного наследия ЮНЕСКО // Радиоэкологические и радиобиологические последствия Чернобыльской катастрофы : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Хойники, 11–12 окт. 2017 г.) / под общ. ред. д-ра матем. наук, проф. И. Н. Семенени. Минск, 2017. С. 86–95.
5. Державне агентство України з управління зоною відчуження. – Доступний з: <http://dazv.gov.ua/>.
6. 30 років Чорнобильської катастрофи (огляд). Збірник інформаційно-аналітичних доповідей. – Київ.: КІМ, 2016. – 170 с.
7. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ». – Доступний з: <https://www.ukrinform.ua/>.
8. Центр організаційно-технічного і інформаційного забезпечення управління зоною відчуження». – Доступний з: <https://www.facebook.com/dazv.gov.ua>.
9. «Економічна правда». – ». – Доступний з: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652387/>.
10. Офіційний портал Верховної Ради України. - Доступний з: <https://zakon.rada.gov.ua/>.

References.

1. Foley M. and Lennon J.J. (1996), “JFK and dark tourism: A fascination with assassination”. *International Journal of Heritage Studies*. Taylor & Francis. No. 2 (4). P. 198–211.
2. Stone P. A. (2006), “Dark tourism spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions”. *TOURISM: An Interdisciplinary International Journal*. Vol. 54, No. 2. P. 145–160.
3. Romanova A. A. (2018), “Tours to the Chernobyl zone as a phenomenon of dark tourism development”. *Journal Belarus. State Univ. Econ*. No. 1. P. 162-168.
4. Mirny S. V. (2017), “Chernobyl tourism as an element of the system of revival and sustainable development of the affected territories: from the Zone to the UNESCO World Heritage Site” // *Radioekologicheskie i radiobiologicheskie posledstviya Chernobyl'skoj katastrofy : materialy Mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* [Radioecological and radiobiological consequences of the Chernobyl disaster: materials Intern. scientific-practical Conf.] Chojniki, 11-12 October 2017, pp. 86–95.
5. State Agency of Ukraine for Management of Zone of Alienation. (2019), “Statistic of visiting”, available at: <http://dazv.gov.ua/>, (Accessed 12 January 2020).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016), “30 years of Chornobyl disaster (review). Collection of information and analytical reports”, available at: http://komekolog.rada.gov.ua/documents/good_info/good_info/analit_mater/73766.html, (Accessed 12 January 2020).
7. Ukrainian National News Agency "Ukrinform" (2019). “Countries from which tourists come to Chernobyl”, available at: <https://www.ukrinform.ua/>, (Accessed 14 January 2020).
8. Center for Organizational, Technical and Information Support for the Chernobyl Zone Management. (2019), “Tourist flows to Chernobyl”, available at: <https://www.facebook.com/dazv.gov.ua>, (Accessed 14 January 2020).
9. Economic Truth (2019), “Plan for Chernobyl: economic zone and half a million tourists”, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/10/8/652387/>, (Accessed 14 January 2020).
10. The official portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2019), “On some issues of territorial development that have been contaminated by Chornobyl catastrophe”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/>, (Accessed 14 January 2020).

Стаття надійшла до редакції 15.01.2020 р.